

Laonikos Chalkokondyles'in Hayatı ve "Tarih"i*

The Life and "History/Demonstrations of Histories" of Laonikos Chalkokondyles

*Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu***

Özet

Laonikos Chalkokondyles 1430–32 yılları arasında bir tarihte Atina'da doğmuş ve babası Georgios'un kent'in Latin idarecileri tarafından sürgüne gönderilmesi sebebiyle Mora Despotluğu'nun merkezi Mistra'ya yerleşmiştir (1435). Burada Georgios Plethon Gemistos'un öğrencisi olmuş ve Yunan ve Latin filolojileri konularında iyi bir eğitim alma fırsatını elde etmiştir. Mistra'da bulunduğu zaman zarfında Sultan II. Murad'ın Mora Seferi (1446) ve bölgede Osmanlı egemenliğinin tesisi gibi önemli olaylara tanıklık etmiş ve 1460 yılından sonra Atina'ya yerleşerek "Laonikou Apodeiksis Historiōn/Tarih" adlı eserini kaleme almıştır. Son araştırmalar tarihinin 1470 yılından kısa bir süre sonra vefat ettiğini ortaya koymuştur. Chalkokondyles toplamış olduğu malzemeyi on kitap/bölüm halinde tasnif etmiş ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1463/64 yılına kadar meydana gelen olayları nakletmiştir. Çağdaş Bizans tarihçilerinin aksine İstanbul merkezli bir tarih yazmamış ve Bizans Devleti'ne sadece Osmanlılar ile olan münasebetleri çerçevesinde değinmiştir. Chalkokondyles'in konuya yaklaşımı eserin oldukça erken bir dönemde tanınmasına ve 16. yüzyıldan itibaren batılı tarihçiler tarafından kaynak olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Aynı dönemde Latince ve Fransızca'ya çevrilen "Tarih", Osmanlı tarihiyle ilgili Grekçe yazılmış en önemli kaynaklardan biridir.

Anahtar Kelimeler: Laonikos Chalkokondyles, Osmanlı, Bizans, tarih.

Abstract

Laonikos Chalkokondyles was born in Athens either in 1430 or in 1432. Following his father's expulsion by the Latin rulers of the city he was settled in Mistra, the capital of the Despotate of Morea (1435) where he became a pupil of Georgios Plethon Gemistos. As a result of these lessons he gained a good knowledge on both Greek and Latin language and literature. During his lifetime in Mistra he became an eyewitness of some important historical events such as the Sultan Murad II's campaign

*Bu makale, *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirilmesi (V.-VII. Bölümler)* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005) adlı doktora tezime esas alınarak kısmi değişiklikler ve eklerle hazırlanmıştır.

**Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

in the Morea (1446) and the establishment of the Ottoman rule in the area. Sometime after 1460 he was moved back to Athens where he wrote the “Laonikou Apodeiksis Historiōn/Demonstrations of Histories”. According to the recent publications Chalkokondyles died in early 1470’s. In his “History” Chalkokondyles has arranged his materials into ten books and he narrated the historical events from the establishment of the Ottoman State until 1463/64. Also in contrary with his fellow Byzantine historians he has focused his account on the history of the Ottoman Turks, an approach due to which Chalkokondyles’ work became popular soon after its compilation. By the 16th century it was used as a source material by many western historians and it was translated into French and Latin. Chalkokondyles’ “Demonstrations of Histories” is one of the most important Greek sources for the Ottoman history.

Keywords: Laonikos Chalkokondyles, Byzantine, Ottoman, history.

Chalkokondyles Ailesi

Tarihçi Laonikos, Atina’nın ileri gelen ailelerinden biri olan Chalkokondyles’lere¹ mensuptur. Ailenin ilk bilinen üyesi XI. yüzyılda yaşamış

¹ Chalkokondyles soyadının yazılışı ve etimolojisi hakkında çeşitli farklı görüşler öne sürülmüştür. Laonikos’un eserini içeren yazmalarda “Chalkokandyles”, “Chalkondyles” veya “Chalkokondyles” şeklinde üç farklı kayıt bulunmaktadır. Bkz. Karl Krumbacher, *İστορία της Βυζαντινής Λογοτεχνίας I (Bizans Edebiyatı Tarihi I)*, Almanca’dan Yunanca’ya çev. G. Sotirades, Αθήνα 1974², s. 615–616. Krumbacher, “Chalkondyles”i kullanmayı tercih etmiştir. Etimolojik bir incelemede bulunan Miller, “Chalkokandyles (chalkos+kandyla)”in “bakır lamba veya şamdan”; “Chalkokondyles (chalkos+kondyles)”in ise “bakır kalem” anlamına geldiğini ve bu sebeple de ikincisinin kullanılmasının daha doğru olacağını kaydetmiştir. Bkz. William Miller, “The Last Athenian Historian: Laonikos Chalkokondyles”, *JHS*, 42 (1922), s. 36–37. Chalkokondyles ailesi hakkında yaptığı araştırmaları 1926 yılında yayınladığı monografik bir çalışmada ele alan Kampouroglou, “Kondylai”-dilbilgisi bakımından “kondyles”in çoğul nominativ hali- ailesinin, Chalkokondyles’ler gibi Atina’nın ileri gelen ailelerinden biri olduğunu tespit etmiş ve Yunanistan’da soyadlarının birleşik veya tek başına kullanılması oldukça sık rastlanılan bir durum olduğunu göz önünde bulundurarak bu iki ailenin özdeşleştirilmesinin hatalı olmayacağını savunmuştur. Bkz. Demetrios Gr. Kampouroglou, *Οι Χαλκοκονδύλαι, Μονογραφία, Προλογικά Αλέξης Γ.Κ. Σαββίδης (Chalkokondyles’ler, Monografi, G.K. Savvides’in Kampouroglou’nun hayatı ve neşriyatı hakkında bir önsözle birlikte tipkibasımı)*, Αθήνα 1996, s. 22–23. Ayrıca Kampouroglou aile bireylerinin çeşitli dönemlerde soyadlarını 28 farklı şekilde kullandığını tespit ederek farklılıkların soyadının en yaygın görüldüğü şekiller olan “Chalkokondyles” ve “Chalkokandyles” in halk diline yanlış aktarımından kaynaklandığını ifade etmiştir. Bunun “Chalkokondyles”in halk diline yanlış bir aktarımı olan “Chalkondyles” için de geçerli olduğunu belirtmiştir. Bkz. Kampouroglou, *Οι Χαλκοκονδύλαι*, s. 21’deki liste; ve

olan Mikhael Chalkokondyles'tir.² Chalkokondyles ailesi, Atina'nın Türkler tarafından fethinden sonra nüfuz elde etmiş ve kent idaresinde söz sahibi olmuştur.³ Chalkokondyles'lerin en önemli bireyleri XV. yüzyılda yaşamış tarihçi Laonikos, kuzeni Demetrios⁴ ve babası Georgios'tur.

Laonikos'un babası Georgios Chalkokondyles, Atina ve Thebai'nin Floransalı idarecisi I. Antonio Acciajuoli'nin ölümünden sonraki (1435 yazı) dönemde kent siyasetinde etkin bir rol üstlenmiştir. Georgios, I. Antonio'nun Bizans asıllı eşi Maria Melissene'nin akrabası olması münasebetiyle Acciajuoli'leri idareden uzaklaştırmak isteyen Atinalılar ile birlikte hareket etmiştir. I. Antonio'nun dul eşi ve etrafındakiler, o dönemde Balkanlar'da önemli bir güç olan Osmanlıların rızası olmadan iktidar değişikliğinde başarılı olamayacaklarını bildiklerinden Georgios'u Edirne'ye Sultan II. Murad'a elçi olarak göndermişlerdir. Chalkokondyles bu olayı şu şekilde nakletmektedir:

"<Atina Dükü> Antonio bir gece uykusunda damla hastalığının isabet etmesiyle vefat edince, Antonio'nun karısı, kent idaresinin kendisine verilmesi için akrabası olan babamı Sultana elçi olarak gönderdi. Antonio'nun karısı, Attika ve Boiotia bölgelerinin idaresinin kendisine verilmesi için yüklü miktarda bir meblağla babamı Sultan ile müzakerelerde bulunması için görevlendirmişti. Babam, Sultanın yanına gitmek üzere kentten ayrıldığında, kentlin ileri gelenleri babam Chalkokondyles'e duydukları nefretten dolayı Antonio'nun karısını hıyileyle kaleye kapatarak Antonio'nun akrabalarını idareci yaptılar. Kalede tuttıkları kadınla saf bir kişi olan üvey oğlunu evlendirdiler ve kısa bir süre sonra bu kadınla bizim ailemizi kentten sürgüne göndererek idareyi ele geçirdiler. Chalkokondyles Sultanın huzuruna çıktı ve Sultanın ülkeyi kendisine teslim etmeyi emretmesi üzerine hapse konuldu. <Chalkokondyles> otuzbin akçe vermeyi vaad ettiği halde hiçbir sonuç elde edemedi ve Sultanın Thebai'yi hâkimiyeti altına almak maksadıyla

Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica I, Die Byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvolker*, Berlin 1958, s. 391.

² Kampouroglou, *Oi Chalokondylai*, s. 95–96.

³ Miller, "The Last Athenian Historian", s. 36; Kampouroglou, *Oi Chalokondylai*, s. 35; Moravcsik, *Byzantinoturcica I*, s. 391; Nicolaos Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles, A Translation and Commentary of the "Demonstrationes of Histories" (Books I-III)*, Athens 1996, s. 41.

⁴ Demetrios Chalkokondyles (1423 Atina–1511 Milano), 1449 yılında İtalya'ya yerleşmiş ve Padua Üniversitesindeki Yunanca kürsüsünde eğitim vermeye başlayarak İtalya'daki entelektüel çevrelerde ismini duyurmuştur. Francesco Filelfo'nun desteğiyle Floransa Üniversitesindeki Yunanca kürsünün idareciliğine getirilen Demetrios, Homeros'un eserlerini yayınlamıştır (1488). Milano Dükü Francesco Sforza'nın davetlisi olarak Milano'ya gitmiş ve Galenos'un "Anatomisi" de dâhil bazı klasik eserleri İtalyanca'ya çevirmiştir. Bkz. Kampouroglou, *Oi Chalokondylai*, s. 181–205; J. Deno Geneakoplos, *Interaction of the "Sibling", Byzantine and Western Cultures in the Middle Ages and Italian Renaissance (330–1600)*, New Haven-London 1976, s. 232–240.

Boiotia'ya ordu gönderdiğini öğrendiğinde hizmetkârlarını, çadırlarını ve yük hayvanlarını terk ederek İstanbul'a kaçmayı başardı. İstanbul'dan bir gemiye binerek Mora'ya doğru yola çıktı. Fakat seyahat ettiği gemi, Atina idarecilerinin gemileri tarafından yakalandığı için Chalkokondyles Sultana tutsak olarak geri götürüldü. Sultan onun hatasını affederek sabırlı davrandı, yine de otuzbin akçe ödemesini isteyince Chalkokondyles verecek parası olmadığını söyledi. Bu tarihte bölge, Sultanın Tesalya'da bulunan orduları tarafından yağmalandı.⁵

II. Nerio Atina'da iktidarı ele geçirdikten sonra tarihçinin de belirttiği üzere Chalkokondyles ailesini sürgüne göndermiştir.⁶ Bu sebeple Georgios Chalkokondyles Mistra'ya giderek Mora Despotunun hizmetine girmiştir. Georgios'un hayatıyla ilgili bildiğimiz ikinci olay Despot Konstantinos'un hizmetindeyken yaşanmıştır. Sultan II. Murad 1446 yılında Mora'ya sefere çıkmak için hazırlıklarını tamamlayıp Germehisar'a yaklaştığı sırada Despot bir casusunu Osmanlı ordusunu takiple görevlendirmişti. Casus, Osmanlı ordusunun büyüklüğü karşısında korkuya kapılarak geri dönmüş ve Konstantinos'a Sultan ile anlaşma yapmasının faydalı olacağını tavsiye etmişti. Despot Konstantinos duydukları karşısında sinirlenmiş ve casusu hapse attığı halde tavsiyeye uyarak Georgios Chalkokondyles'i Sultan'ın huzuruna elçi olarak göndermiştir. Tarihçi Laonikos, babasının bu elçilik görevini şöyle anlatmaktadır:

“<Despot>, anlaşma yapılması için öne sürdüğü koşullarda haddini aştı. Çünkü Germehisar'ın kendisine verilmesini ve Germehisar ötesinde Sultanın toprakları olduğu halde ele geçirmiş olduğu yerlerin kendisine

⁵ Laonikos Chalkokondyles, *Laonici Chalkokandylae, Historiarum Demonstrationes I-II*, ed. E. Darco, Budapestini 1922–1927, s. 93–94; Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirilmesi (V.-VII. Bölümler)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 159–160; Miller, “The Last Athenian Historian”, s. 37; Eugenius Darko, “Zum Leben des Laonikos Chalkokandyles”, *BZ*, 24 (1923–1924), s. 31; *Kampouroglou, Oı Xalkokondylai*, s. 100–101; Moravcsik, *Byzantinoturcica I*, s. 391–392; Şerif Baştav, “Laonikos Halkondilas”, *Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Anısına Armağan*, XXIII/1–2 (1985), s. 127; Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 41. Sphrantzes'e göre I. Antonio'nun ölümünden sonra eşi, Mora Despotu Konstantinos ile temasa geçerek kendisine Mora'da verilecek arazi karşılığında Atina'yı teslim etmeyi teklif etmiştir. Ancak Turahan Beyin Thebai'yi kuşatması ve ele geçirmesi üzerine üzerine Atina'yı devralmak üzere yola çıkan Sphrantzes Germehisar'dan geri dönmüştür. Georgios Sphrantzes, *Georgii Sphrantzae Chronicon*, ed. Richardus Maisano, Romae 1990, s. 74; Keneth M. Setton, *The Papacy and Levant (1204–1571), vol. II, The Fifteenth Century*, Philadelphia 1978, s. 51–52.

⁶ Georgios Chalkokondyles dışında diğer aile bireyleri Acciajuoli'lere yakın ilişkileri olan Katalanlar tarafından idare edilen Aigina Adası'na gönderilmiştir. Atina'da Osmanlı egemenliğinin kurulmasından sonra bu aile bireyleri 1458–1460 yılları arasında kente geri dönmüşlerdir. *Kampouroglou, Oı Xalkokondylai*, s. 103.

birakılmasını istedi. Bu sebeple Despotun elçisi Sultan tarafından kötü muameleye maruz kaldı. <Sultan>, bu elçiyi yakalatarak Serez'e hapse gönderdikten sonra Mora üzerine sefere çıktı. Bu elçi Atinalı Chalkokondyles'ti."⁷

Bu tarihten sonra Georgios Chalkokondyles'in akıbetiyle ilgili bilgimiz yoktur.⁸

Laonikos Chalkokondyles'in Hayatı:

Laonikos Chalkokondyles'in hayatıyla ilgili tartışmaya açık olmayan çok az bilgi vardır.⁹ Bu nedenle kaynaklardan ve Chalkokondyles'in eserinden elde ettiğimiz bilgileri şu şekilde sıralamamız mümkündür:

⁷ *Chalkokondyles, (Darko), II*, s. 113; Kırlıdökme Mollaoğlu, *Laonikos Chalkokondyles'in*, s. 199–200; Akdes Nimet Kurat, "Bizans'ın Son Osmanlıların İlk Tarihçileri", *Türkiyat Mecmuası*, III (1926–1935), s. 199; Darko, "Zum Leben des Laonikos Chalkokandyles", s. 31–32; Kampouroglou, *Oi Chalokondylai*, s. 101–102; Moravcsik, *Byzantinoturcica I*, s. 391–392; Baştav, "Laonikos Halkondilas", s. 128; Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 41.

⁸ Kampouroglou Georgios Chalkokondyles'in 1466 yılına kadar yaşadığını kaydetmiştir. Bkz. Kampouroglou, *Oi Chalokondylai*, s. 95.

⁹ Laonikos Chalkokondyles'in hayatı ve "Tarih"i XVI. yüzyıl gibi erken bir dönemde ilgi çekmiştir. Bu dönemde kaleme alınmış iki eserde tarihçinin hayatıyla bilgi vardır. Bunlardan ilki, aslen Giritli bir doktor olan Antonios Calosynas; ikincisi ise Theodoro Spandugnino tarafından yazılmıştır. Bkz. Antonios Calosynas, "Αντώνιον του Καλοσυνά ιατρού φυσικού προσήμου και εις τὸν βίον του Χαλκοδύλου", ed. Carl Hoph, *Chroniques Greco-Romanes*, Berlin 1873, s. 242–245; Kampouroglou, *Oi Chalokondylai*, s. 108–109 ve Theodoro Spandugnino, *Patritio Constantinopolitano, de la origine deli Imperatori Ottomani, ordini de la corte, forma del guerreggiare loro, religione, rito, et custumi de la natione*, ed. Konstantinos Sathas, *Documents inédits relatifs a l'histoire Gréque au Moyen Age*, IX, Paris 1890, s. 261; İngilizce çevirisi için bkz. Theodore Spandounes, *On the Origin of the Ottoman Emperors*, trans. and ed. by Donald M. Nicol, Cambridge 1997, s. 145. XVI. yüzyılda İspanya'nın Toledo kentinde yaşamış olan Antonios Calosynas'ın yazmış olduğu biyografi Laonikos ve Demetrios Chalkokondyles'in edebi üslubu hakkında bir açıklama niteliğindedir. Calosynas, Mora'nın Türkler tarafından fethinden sonra Chalkokondyles'in "öğrenme merakı" yüzünden Yunanistan'ı terk ettiğini iddia etmiştir. Laonikos ile Demetrios Chalkokondyles'in kardeş olduğu gibi önemli noktalarda içerdiği bilgi hataları yüzünden biyografinin tarihi değerinin oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Bkz. Krumbacher, *İστορία της Βυζαντινής Λογοτεχνίας*, s. 616; Kampouroglou, *Oi Chalokondylai*, s. 110; Moravcsik, *Byzantinoturcica I*, s. 391; Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 43. Theodoro Spandugnino, Chalkokondyles'in Varna Savaşı (1444) sırasında Sultan II. Murad'ın kâtabi olarak savaşa katıldığını kaydetmiştir. Krumbacher, *İστορία της Βυζαντινής Λογοτεχνίας*, s. 610'da bu bilgiyi doğru kabul edip aynen nakletmiştir. Fakat savaşın vuku bulduğu tarihte Chalkokondyles'in böyle bir görevi üstlenmek için oldukça küçük yaşta olduğunu tespit eden tarihçiler bu görüşü kabul etmemektedir. Bkz. Miller, "The Last Athenian Historian", s. 37; Darko, "Zum Leben des Laonikos Chalkokandyles", s. 31; Kampouroglou, *Oi Chalokondylai*, s. 135;

1. Atina’da doğmuştur, Georgios Chalkokondyles’in oğludur, gerçek adı Nikolaos’tur ve 1435 yılından sonra babası ile birlikte Mistra’ya yerleştikten sonra Georgios Gemistos Plethon’un öğrencisi olmuştur. Antik Yunan ve Latin dili ve edebiyatı hakkında geniş bilgi sahibidir.¹⁰

2. Sultan II. Murad’ın 1446 yılında Mora’ya gerçekleştirdiği seferin görgü tanığıdır,¹¹

3. Ancona’lı Cyriaco’nun Mora’yı ziyareti esnasında seyyah ile tanışmış ve antik Sparta kentinin harabelerine gerçekleştirdiği gezintilerde ona rehberlik etmiştir (30 Temmuz–2 Ağustos 1447),¹²

4. 1453 yılında Mistra’da bulunmaktadır ve Mora’nın fethine kadar (1460) burada yaşamıştır.¹³

Laonikos Chalkokondyles’in ne zaman doğduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak kendisi doğum tarihini tespit etmemize yardımcı olacak dolaylı bir bilgi nakletmiştir:

“Doğduğum tarihte Helenlerin <idaresi altında bulunan> İmparatorluk önce Trakya’da yaşayan soylar <Bulgar ve Sırlar> daha sonra da barbarlar tarafından ele geçirilmişti. O tarihte <Helenler>, İstanbul; İstanbul’un dışında Silivri ile Karadeniz sahilinde Misivri’ye kadar olan

Moravcsik, *Byzantinoturcica I*, s. 391–392; Başstav, “Laonikos Halkondilas”, s. 128; Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 43.

¹⁰ Bkz. Chalkokondyles Ailesi ve Ancona’lı Cyriaco, *Cyriac of Ancona Later Travels*, ed. and trans. by Edward W. Bodnar with Clive Foss, London 2003, s. 298–299; Miller, “The Last Athenian Historian”, s. 37; Darko, “Zum Leben des Laonikos Chalkokandyles”, s. 31; Kampouroglou, *Oı Xalkokondylai*, s. 94 ve 121; Başstav, “Laonikos Halkondilas”, s. 127–128; Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 42.

¹¹ “Sultan’ın buradaki ordugâhı; çadırların çokluğu, erzakın bolluğu ve harp silah araçlarının mükemmelliği bakımından gördüğümüz ve işittiğimiz bütün ordugâhlardan en güzeliydi.” ifadesi Chalkokondyles’in seferin görgü tanığı olduğunu göstermektedir. *Chalkokondyles*, (Darko), II, s. 115; Kırıldökme Mollaoglu, *Laonikos Chalkokondyles’in*, s. 201; Kurat, “Bizans’ın Son Osmanlıların İlk Tarihçileri”, s. 199; Miller, “The Last Athenian Historian”, s. 37; Darko, “Zum Leben des Laonikos Chalkokandyles”, s. 31; Kampouroglou, *Oı Xalkokondylai*, s. 134; Başstav, “Laonikos Halkondilas”, s. 128; Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 45.

¹² Ancona’lı Cyriaco, *Cyriac of Ancona Later Travels*, s. 300–301 ve dipnot 10.

¹³ Başstav, “Laonikos Halkondilas”, s. 128. Chalkokondyles, “Tarih”inin VIII.-X. kitaplarında 1452/53 kışından itibaren Mora’da meydana gelen olayları detaylı olarak nakletmiştir. Sultan II. Mehmed’in 1458 yılında Mora’ya gerçekleştirdiği seferi ve Mora’nın Osmanlı idaresine bağlanmasıyla sonuçlanan harekâtı (1460) etraflı olarak kaydetmiştir. Chalkokondyles’in “Tarih”i bahse konu dönemde Mora’da meydana gelen gelişmelerle ilgili birinci elden kaynak kabul edilmektedir. Bkz. Kırıldökme Mollaoglu, *Laonikos Chalkokondyles’in*, s. 47–50.

toprakları idareleri altında bulunduruyorlardı. Ayrıca Venediklilere ait üç dört kent dışında tüm Mora'nın hâkimiydiler. Aynı şekilde Limni ve Gökçeada gibi Ege'de birkaç tane daha meskûn adayı hâkimiyetleri altında tutmaktaydılar."¹⁴

Chalkokondyles'in verdiği bilginin incelenmesi sonucunda tarihinin doğum tarihinde Selanik de dâhil Bizans Devleti'nin Yunanistan'ın kuzeyinde hiç toprağı kalmadığı anlaşılmaktadır.¹⁵ Ayrıca, Bizans Devleti ile Türkler arasında yapılan anlaşma sonucunda (Şubat 1424) Bizans'ın hâkimiyet sahasının İstanbul, Silivri ve Karadeniz sahilindeki Misivri'den başka birkaç kaleyle sınırlandığı bilinmektedir.¹⁶ Bu itibarla Chalkokondyles'in 1424'den sonraki bir tarihte doğduğunu kabul etmemiz gerekmektedir.

Diğer taraftan Bizanslıların Mora'daki hâkimiyet sahası İmparator VIII. İoannes ve kardeşleri Despot II. Theodoros, Konstantinos ve Thomas'ın ortak faaliyetleri sonucunda 1427 yılından sonra genişlemiştir. Thomas Palaiologos'un son Ahaya Prensi Zaccaria Centurione'nin kızıyla evlenmesi sebebiyle (Ocak 1430) Prens'in idaresi altındaki bölge Thomas'a çeyiz olarak verilmiştir. Thomas Centurione'nin ölümünden sonra (1432) bu toprakların hâkimi olunca, Venediklilere ait birkaç kent dışında tüm Mora Bizanslı Despotların idaresine geçmiştir.¹⁷ Bu nedenle Ancona'lı Cyriaco ile karşılaştığı 1447 yazında "genç bir adam" olan Chalkokondyles'in 1430–1432 yılları arasında bir tarihte doğmuş olduğu tahmin edilmektedir.¹⁸

Tarihinin 1447 yılından 1453 yılına kadar ne yaptığı konusunda kesin bilgimiz yoktur. Moravcsik, Chalkokondyles'in 1449 yılında Bizans tahtına geçmek için İstanbul'a giden Konstantinos Palaiologos ile birlikte seyahat ettiğini öne sürmüştür.¹⁹ Laonikos Chalkokondyles'in Girit'in Hanya kentinde

¹⁴ *Chalkokondyles, (Darko), I, s. 6–7; Nicoloudis, Laonikos Chalkokondyles, s. 94–95.*

¹⁵ Selanik 14 Eylül 1423'te Despot Andronikos tarafından Venedik'e teslim edilmiştir. Bkz. Melek Delilbaşı, "Selanik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması", *Bellekten*, LI/199 (1987), s. 78.

¹⁶ Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261–1453)*, çev. B. Umar, İstanbul 1999, s. 358.

¹⁷ *Sphrantzes, (Maisano), s. 30, 36–46, 56–66; Peter Schreiner, Die Byzantinschen Kleinchroniken I Einleitung und Text, Wien 1975, no. 22/25, 22/38, 32/40, 32/43–44, 34/3, 34/7, 35/16, 42/6–7 ve II Historischer Kommentar, Wien 1977, s. 435–436, 438–440; Denis A. Zakythinos, Le Despotat grec de Morée Histoire Politique, ed. Chryssa Maltézou, London 1975, s. 204–209.*

¹⁸ Chalkokondyles'in doğum tarihiyle ilgili 1420–1437 yılları arasında değişen muhtelif tahminler vardır. Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Darko, "Zum Leben des Laonikos Chalkokandyles", s. 31; Kampouroglou, *Oi Chalokondylai*, s. 104–105; Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 43–44.

¹⁹ Moravcsik, *Byzantinoturica, I, s. 392; Nicoloudis, Laonikos Chalkokondyles, s. 45.*

yaşamış rahip Laonikos olduğu görüşünü kabul eden araştırmacılar söz konusu seyahatin gerçekleşmiş olma olasılığı üzerinde durmaktadırlar.²⁰ Ancak Chalkokondyles'in bu seyahati gerçekleştirmesine sebep olacak herhangi bir resmi görev aldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.²¹ Ayrıca Chalkokondyles'in İstanbul'da kalmış olduğu süre iki üç yıla sınırlı olmuş olmalıdır. Çünkü eserindeki anlatımdan kentin fethi sırasında burada bulunmadığı anlaşılmaktadır.²²

Chalkokondyles'in Mora'nın fethinden sonra (1460) İtalya, Girit ve Atina'ya yerleştiğine dair üç ayrı görüş mevcuttur:

1. Chalkokondyles İtalya'ya yerleşmiştir. Miller, Antonios Calosynas²³ kaynak göstererek Chalkokondyles'in kuzeni Demetrios ve diğer Bizanslı entelektüeller gibi yaşamına İtalya'da devam ettiğini öne sürmüştür. Aynı araştırmacı, tarihçinin İtalya'daki kentler, özellikle de Venedik'in topografyası, idari ve mali yapısı hakkında verdiği bilgilerin görüşünü destekler nitelikte olduğunu ifade etmiştir.²⁴ Ancak Darko ve Kampouroglou, Chalkokondyles'in söz konusu bilgileri Ancona'lı Cyriaco gibi seyyahlardan, Floransa Konsili'ne katılmak üzere İtalya'ya gitmiş olan Plethon'dan veya Mistra'yı ziyaret eden denizcilerden elde edebileceği üzerinde durmuşlar ve "Tarih"teki konuyla ilgili anlatımın tarihçinin kişisel bilgisine dayanmadığını savunmuşlardır.²⁵

2. Chalkokondyles Girit'e yerleşmiştir. Bu görüş 1927 yılında E. Darko tarafından öne sürülmüş ve tarihçi Laonikos'un Girit'in Hanya kentinde yaşamış olan rahip Laonikos ile özdeşleştirilmesine dayandırılmıştır. Darko'nun kullandığı en önemli kaynak rahip Laonikos'un Mikhael Apostoles ile yazışması olmuştur. Buna göre:

a. Rahip Laonikos aynen tarihçi Laonikos gibi aslen Giritli değildir,²⁶

²⁰ Eugenius Darko, "Neue Beitrage zur Biographie des Laonikos Chalkokandyles", *BZ*, 27 (1927), s. 280; Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 46. Ayrıca bkz. dipnot 26 ve 27.

²¹ Darko, "Zum Leben des Laonikos Chalkokandyles", s. 37; Kampouroglou, *O: Χαλκοκονδύλαι*, s. 147–148.

²² Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, s. 392; Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 46. İstanbul'un fethi "Tarih" in VIII. kitabında yer almaktadır. Bkz. Kırıldökme Mollaoglu, *Laonikos Chalkokondyles'in*, s. 47–48.

²³ Bkz. dipnot 9.

²⁴ Miller, "The Last Athenian Historian", s. 38. Venedik ve İtalya'daki kentler ile ilgili anlatım "Tarih" in IV. ve VI. kitaplarında yer almaktadır. Bkz. Kırıldökme Mollaoglu, *Laonikos Chalkokondyles'in*, s. 46 ve 84–97.

²⁵ Darko, "Zum Leben des Laonikos Chalkokandyles", s. 34; Kampouroglou, *O: Χαλκοκονδύλαι*, s. 129 ve 131.

²⁶ Darko, "Neue Beitrage zur Biographie des Laonikos Chalkokandyles", s. 280–281; Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 53.

- b. Hanya'daki rahiplik görevi önce Apostoles'e teklif edilmiş, ancak mali konularda anlaşma sağlanamadığı için rahip Laonikos bu göreve getirilmiştir.²⁷
- c. Rahip Laonikos da tarihçi gibi Thoukydides'i örnek almış ve benzeri felsefi konulara ilgi duymuştur.²⁸
- d. Rahip Laonikos'un kısa bir süre İstanbul'da Plethon Gemistos'un disiplinine bağlı Apostoles'in yanında kalmıştır. Chalkokondyles 1449 yılında İstanbul'a gitmiş ise bir süreliğine Apostoles'in öğrencisi olmuştur.²⁹
- e. Rahip Laonikos Homeros'a atfedilen "Batrachomyomachia" adlı eseri 1486 yılında Venedik'te yayınlamıştır.³⁰

Nicoloudis, Darko'nun görüşünü kabul etmiş ve Chalkokondyles'in Girit'e yerleşmiş olma ihtimalini destekleyen bazı kanıtlar öne sürmüştür:

- a. Chalkokondyles'in Venedik hakkında naklettiği bilgiler tarihçinin Girit'e yerleştiğinin delili niteliğindedir; çünkü Chalkokondyles Osmanlı idaresi altında bulunan Atina'dan ziyade Girit'ten Venedik'e daha kolay seyahat etme imkânını bulmuştur.³¹
- b. Rahip Laonikos'un "Batrachomyomachia"yı Venedik'te yayınlamış olması, tarihçinin bir süre kentte bulunduğuna işaret etmesi sebebiyle "Tarih"te kent ile ilgili nakledilen bilgilere açıklık getirmiştir.³²
- c. Chalkokondyles'in antik Yunan dili ve edebiyatı hakkında sahip olduğu bilgi, "Batrachomyomachia" gibi bir eseri yayınlaması için yeterli düzeydedir.³³

²⁷ Darko, "Neue Beitrage zur Biographie des Laonikos Chalkokandyles", s. 284; Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 56.

²⁸ Darko, "Neue Beitrage zur Biographie des Laonikos Chalkokandyles", s. 278-279; Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 52.

²⁹ Bkz. dipnot 20.

³⁰ Deno J. Geneakoplos, *Greek Scholars in Venice*, Cambridge 1962, s. 58; Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 51-53.

³¹ Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 54. Kanaatimizce bu argümanın bir mantıklı dayanağı bulunmamaktadır.

³² Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 54. Darko ve Kampouroglou'nun farklı görüşü için bkz. dipnot 25.

³³ Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 55-56. Bu doğru olmakla birlikte Nicoloudis, Chalkokondyles'in "Tarih" in yazımıyla meşgul olduğu sırada neden esas meşguliyetini bir tarafa bırakıp yayıncılık yaptığına dair bir açıklama getirmez.

- d. “Batrachomyomachia”nın 1488 yılında Chalkokondyles’in kuzeni Demetrios tarafından yeniden yayınlanmış olması, iki kuzen arasındaki iyi ilişki göz önünde bulundurularak tarihçi Laonikos ile rahip Laonikos’un aynı kişiler olduğunun bir diğer delilidir.³⁴
- e. Atina’ya nazaran Girit’te yüksek bir kültürel çevrenin bulunması Chalkokondyles’in yaşamına devam etmek için burayı tercih etmiş olmasının temel sebebidir.³⁵
3. Chalkokondyles Atina’ya yerleşmiştir. Bu görüş 1926 yılında Kampouroglou tarafından öne sürülmüş ve Prof. Baştav tarafında da kabul görmüştür. Buna göre:
 - a. Chalkokondyles’lerin kentten sürülmesine sebep olan Acciajuoli taraftarlarının kentten uzaklaştırılmasından sonra tüm aile bireyleri gibi Laonikos da Atina’ya geri dönmüştür.³⁶
 - b. Georgios Chalkokondyles’in akrabası olan I. Antonio Acciajuoli’nin eşi Maria Melissene’nin aynı zamanda Vezir Mahmud Paşanın da yakınıdır. Bu sebeple aile kentin itibaren Atina’da imtiyazlı bir konuma sahip olmuştur.³⁷
 - c. Chalkokondyles ailesi Osmanlı dönemi boyunca kent idaresinde söz sahibi olmaya devam etmiştir.³⁸

³⁴ Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 55–56. Kampouroglou böyle bir ilişkiden bahsetmez.

³⁵ Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 54.

³⁶ Bkz. dipnot 6. Kampouroglou ve Baştav Chalkokondyles’in Atina’ya geri dönüş tarihi olarak 1458 veya 1460’ı vermişlerdir. Bkz. Kampouroglou, *Oi Χαλκοκονδύλαι*, s. 131–132; Baştav, “Laonikos Halkondilas”, s. 128. Atina 1456 yazında Turahan Beyin oğlu Ömer Bey tarafından fethedilmiştir. Türkler kent içine hâkim oldukları halde Atina Dükü II. Franco Akropolis’e sığınarak direnmeye devam etmiştir. Daha sonra kendisine Osmanlı vasalı olarak Boiotya ve Thebai’yinin idaresi verilmiş ve kent tümüyle Türk idaresine geçmiştir. 1458 yılında Mora seferinden sonra Ömer Beyin daveti üzerine Sultan II. Mehmed kenti ziyaret ederek halka geniş imtiyazlar tanımıştır. Osmanlı Sultanın kente ikinci ziyareti Mora’nın fethinden hemen sonra gerçekleşmiştir. Bu sırada II. Mehmed, idareye II. Franco’yu getirmek isteyen on tane Atina’lı aileyi sürgüne göndermiş ve Zağanos Paşa Franco’yu öldürtmüştür. Bu itibarla Chalkokondyles’in 1460 yılından Atina’ya yerleşmiş olduğunu kabul etmek daha doğru görünmektedir. Chalkokondyles’in “Tarih”i konuyla ilgili en önemli kaynaklardan biridir. Bkz. *Chalkokondyles, (Darko), II*, s. 211–213 ve 237; Wiliam Miller, *The Latins in the Levant*, London 1908, s. 405; Setton, *The Papacy and Levant*, s. 51.

³⁷ M. Cazacu, “Les parentes byzantines et Ottomanes de l’historien Laonikos Chalkokondyles (c. 1423-c.1470)”, *Turcica*, 17 (1984), s. 108–109.

³⁸ Bkz. Chalkokondyles Ailesi.

- d. Chalkokondyles'in "Tarih"i XV. yüzyılda Atina'da bilinen bir eserdir ve en az iki kez kopyalanmıştır,³⁹
- e. Laonikos Chalkokondyles Osmanlı egemenliği altında yaşamasına engel teşkil edebilecek herhangi bir olumsuz deneyim yaşamamıştır,⁴⁰
- f. Kızı Louisa 1492 yılına kadar Atina'da kalmıştır,⁴¹
- g. Chalkokondyles "Tarih"i yazarken geniş ölçüde Osmanlı kaynaklarından faydalanmıştır⁴² ve
- h. Tarihçi Laonikos Girit'te yaşayan rahip Laonikos olamaz, çünkü Chalkokondyles'in 1470 yılından sonra yaşadığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Yakın geçmişe kadar Chalkokondyles'in 1490 yılına kadar yaşadığı kabul edilmekteydi. Fakat eserin el yazma metinlerinde inceleme yapan iki tarihçi, müellifin 1490 yılına kadar yaşadığının kanıtı olarak gösterilen Macaristan ve Polonya ile ilgili bilgilerin en eski yazmalarda bulunmadığı tespit etmişler ve Chalkokondyles'in 1470 yılından sonra yaşadığına dair herhangi bir kanıt bulunmadığı savunmuşlardır.⁴³ Yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde Chalkokondyles'in Atina'da yaşadığı ve eserini burada kaleme aldığı tahmin edilmektedir.

³⁹ Darko, "Zum Leben des Laonikos Chalkokandyles", s. 35; Kampouroglou, *Oi Chalkokondylai*, s. 131–132.

⁴⁰ Nicoloudis, tarihçinin babası Georgios Chalkokondyles'in Sultan II. Murad'a elçi olarak gönderildiği iki seferde Türklerle ilgili olumsuz bir intibai edindiğini savunmuş ve bu sebeple Chalkokondyles'in Atina'ya yerleşmediğini öne sürmüştür. Bkz. Nicoloudis, Laonikos Chalkokondyles, s. 49. Hâlbuki böyle bir olumsuzluk Chalkokondyles'in anlatımında bulunmamaktadır. Hatta tarihçi babasının 1446 yılındaki elçilik görevini naklederken "Despot anlaşma yapılması için öne sürdüğü koşullarda haddini aştı" ifadesiyle Mora Despotu Konstantinos'u eleştirmiş ve bu sebeple babasının hapse konulduğunu ifade etmiştir. Bkz. Chalkokondyles. Ailesi.

⁴¹ Kampouroglou, *Oi Chalkokondylai*, s. 220–221.

⁴² Akdes Nimet Kurat, *Die türkische Prosopografie bei Laonikos Chalkokondyles*, Hamburg 1933, s. 19–22; Şerif Baştav, "Die türkische Quellen des Laonikos Chalkokondyles", *Acts of the XIth International Byzantine Congress*, Munich 1960, s. 35-42; Baştav, "Laonikos Halkondilas", s. 128 ve 134; Ferhan Kırıldökme Mollaoglu, "Laonikos Chalkokondyles'in "Tarih"inde Sultan II. Murad Dönemi", *Türk Tarih Kurumu tarafından düzenlenen XV. Türk Tarih Uluslararası Kongresi'nde Sunulan Bildiri* (baskıda).

⁴³ H. Wurm - E. Gamillsceg, "Bemerkungen zu Laonikos Chalkokondyles", *JÖB*, 42 (1992), s. 213–219; A. Markopoulos, "Das Bild des Anderen bei Laonikos Chalkokondyles und das Vorbild Herodot", *JÖB*, 20 (2000), s. 205–206. Nicoloudis, Chalkokondyles'in 1487 yılına kadar yaşadığını ifade etmiştir. Bkz. Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, s. 42–43.

Laonikos Chalkokondyles'in "Tarih"i, Yayınları, Çevirileri ve XVI. Yüzyılda Osmanlı Tarihiyle İlgili Yazılmış Eserlere Etkileri:

Laonikos Chalkokondyles, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1463/64 yılına kadar meydana gelen olayların konu edildiği "Laonikou Apodeiksis Historiōn" adlı tarihi eserin yazarıdır. Tarihçi eserinin giriş(prooimion) kısmında "Bizans İmparatorluğunun çöküşü ve buna karşın Türklerin yükselişine sebep olan olayları" kaleme aldığını ifade etmiştir. Bundan dolayı Chalkokondyles diğer Bizans tarihçilerinin aksine, İstanbul merkezli bir tarih yazmamış ve Bizans'a Osmanlılar ile münasebetleri çerçevesinde değinmiştir.

Laonikos Chalkokondyles'in "Tarih"i on kitaptan oluşmaktadır. "Tarih"i'nin I.-IV. bölümlerinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1421 yılına kadarki olaylar; V.-VII. bölümlerde Sultan II. Murad dönemi (1421-1451) ve VIII.-X. bölümlerde ise 1452-1463/64 yıllarındaki olaylar ele alınmıştır. ⁴⁴ X. bölüm diğer bölümlere nazaran daha kısadır ve anlatım "bu kış Mora'da bunlar oldu" ifadesiyle aniden son bulmaktadır.

Chalkokondyles'in "Tarih"ini inceleyen modern tarihçilerin karşılaştığı güçlükler iki noktada odaklanmaktadır. İlki tarihçinin kullandığı dildir. Chalkokondyles "Tarih"ini ortaçağ Yunanca'sı ile yazmıştır. Ancak Herodotos ve Thukydides'e öykünmüş olması eserin anlaşılması oldukça zor ve karmaşık bir dil ile yazılmasına sebep olmuştur. İkincisi ise olayların kronolojik sıra takip edilmeksizin nakledilmiş olmasıdır. Tarihçi olayların hangi tarihte gerçekleştiğini yazmamıştır fakat nakledilen olaylar kronolojik olarak Chalkokondyles'in yaşadığı döneme yaklaştıkça "Tarih"teki anlatım daha mufassal bir hal almış ve eserin tarihi değeri artmıştır.

Belirtildiği üzere, Laonikos Chalkokondyles "Tarih"ini kaleme alırken antik Yunan tarihçileri Herodotos ve Thoukydides'i örnek almıştır. Herodotos'un etkisi ilk bakışta göze çarpmaktadır. Tarihçi Laonikos, Herodotos'un "Tarih"inin ismi "Hērodotou Alikarnēsseos historiēs apodeiksis hēde"den esinlenerek eserine, "Laonikou apodeiksis historiōn" adını vermiştir. Yunanca'da "tarih" anlamına gelen "historia" sözcüğü, "araştırmak, bilgi edinmek, anlatmak" anlamına gelen "historeō" fiilinden türemiştir. Ayrıca, Chalkokondyles'in eserine verdiği ismin ikinci kelimesi olan "apodeiksis", "sunmak" anlamına gelen "apodeiknymi" fiilinden türemiş bir sözcüktür ve "ispat, delil" anlamında kullanılmaktadır.

Eserin ismi Darko tarafından Macarca'ya "Laonici Chalcocondylae Historiarum Demonstrationes";⁴⁵ Nicoloudis tarafından İngilizce'ye "Laonikos

⁴⁴ Chalkokondyles'in naklettiği olayların özeti için bkz. Kırıldökme Mollaoğlu, *Laonikos Chalkokondyles'in*, s. 42-50.

⁴⁵ Bkz. dipnot 5.

Demonstrationes of Histories"⁴⁶ olarak çevrilmiştir. Bunu Türkçe'ye "Laonikos'un Tarihinin/Tarihlerinin Delil veya Delilleri" olarak çevirmemiz mümkündür. Prof. Baştav⁴⁷ ve Prof. Delilbaşı⁴⁸ sadece "Historiae"yi kullanmışlardır. Bu nedenle eserin ismiyle ilgili Türkçe'de "Tarih" veya "Laonikos'un Tarihi" ifadelerinin kullanılmasının hatalı olmayacağı değerlendirilmektedir.

Chalkokondyles'in elde etmiş olduğu tarihi malzemeyi on kitap/bölüm halinde tasnif etmiş olması, Herodotos'un etkisini ortaya koyan diğer bir noktadır. "Laonikos'un Tarihi"nin esas konusunu Türkler teşkil eder, yani Herodotos'un eseri esas alınarak bir değerlendirme yapılacak olursa, Herodotos'un "Tarih"indeki "Persler"ın yerini Chalkokondyles'in "Tarih"inde çağdaşı olan "Türkler" almıştır.⁴⁹ Ayrıca Chalkokondyles, Herodotos gibi asıl konusunu ilgilendiren olayları anlatırken yabancı bir millete rastlayınca, bu milletin tarihini, coğrafyasını, örf ve adetlerini de nakletmiştir. Bu itibarla eser bir bakıma dönemin dünya tarihi mahiyetindedir.⁵⁰ Yine Herodotos'tan etkilenecek bahis konusu ettiği milletlerin antik isimlerini kullanmıştır. Bu durum Bizanslıları tanımlamak için kullandığı "Helen" ifadesi için de geçerlidir.⁵¹

"Tarih"ın giriş kısmında Laonikos'un örnek aldığı diğer tarihçi, Thoukydides'in etkisi öne çıkmaktadır. Chalkokondyles "Tarih"ine şu ifadeyle başlar: "Laonikō Athenaiō ... syggegraptai tade". Thoukydides'in ilk cümlesi ise şöyledir: "Thoukydidēs Athēnaios synegrapse." İki cümlenin yalnızca öznesi farklıdır; yüklem ise "kaydediyorum, yazıyorum" anlamındaki "syggraphō" fiilinin antik Yunanca'da di'li ve miş'li geçmiş zaman kipinin üçüncü tekil şahsıdır. Yani, "Atinalı Laonikos veya Atinalı Thoukydides şunları kaydetmiştir."

Chalkokondyles'in eserini yazarken kullandığı kaynaklara yaklaşımı da Thoukydides ile benzerlik göstermektedir. Her iki tarihçinin de amacı "gerçeğin" ortaya çıkarılmasıdır. Bu sebeple Chalkokondyles, aynen Thoukydides gibi bizzat görgü tanığı olmadığı olayları kaleme alırken kaynaklarına tenkitle yaklaşmış ve sadece doğruluğundan emin olduğu bilgileri nakletmiştir.

⁴⁶ Bkz. dipnot 3.

⁴⁷ Baştav, "Laonikos Halkondilas", s. 129.

⁴⁸ Melek Delilbaşı, "Türk Tarihinin Bizans Kaynakları", *Cogito*, 17 (Kış 1999), s. 345.

⁴⁹ Chalkokondyles, Osmanlı Sultanı için "basileus tōn Tourkōn" veya "basileus" ifadelerini kullanmıştır.

⁵⁰ Baştav, "Laonikos Halkondilas", s. 129.

⁵¹ Bizanslı yazarlar tarafından "Helen" ifadesinin kullanımı için bkz. Angeliki Laiou, "From Roman to Helene", *The Byzantine Fellowship Lectures at Hellenic College*, 1 (1974), s. 13–28.

Laonikos Chalkokondyles'in eserinin 29 elyazma metni günümüze ulaşmıştır.⁵² "Tarih" in ilk yayını Latince çevirisiyle birlikte 1615 yılında J. B. Baumbach tarafından Cenevre'de yapılmıştır. 1650 yılında C. A. Fabrot tarafından "Corpus Scriptorum Byzantium" da; 1729 yılında Venedik'te; 1843 yılında I. Bekker tarafından Bon Corpus'unda ve 1866'da da J. Migne tarafından Patrologia Graeca'nın 159. cildinde yayınlanmıştır.⁵³ E. Darko tarafından yapılan ve 1922–1927 yılları arasında iki cilt halinde yayınlanan "edition critique" "Tarih" in en son yayınıdır. Chalkokondyles'in Darko yayını halen modern tarihçiler tarafından kullanılmaktadır.

"Tarih" in ilk çevirisinin yayınından önce yapıldığı bilinmektedir. 1556 yılında C. Cluserus tarafından yapılan Latince çeviriyi, 1577 yılında Blaise de Vigenure'nin Fransızca çevirisi takip etmiştir. Vigenure'nin çevirisi, A. Thomas'ın eklediği görsel malzemeyle birlikte 1620 yılında Paris'te iki cilt halinde yayınlanmıştır. Aynı çevirinin görsel malzemelerinin çıkarılmış hali F. E. du Mezerey tarafından 1660'da Rouen'de basılmıştır.⁵⁴

XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Chalkokondyles'in eseri Latince ve Fransızca dışında herhangi bir dile çevrilmemiştir. Bu tarihten sonra oldukça yoğun bir çeviri faaliyetinin olduğu gözlemlenmektedir. "Tarih" in Avrupa, İtalya, İspanya, Macaristan ve Romanya hakkındaki bölümlerinin Almanca çevirisi mevcuttur.⁵⁵ Grecu tüm eseri Romence'ye çevirmiştir.⁵⁶ Ayrıca, "Tarih" in ilk üç kitabı N. Nicoloudis tarafından Londra King's College'de yapılan doktora tezinde İngilizce'ye çevrilmiş ve daha sonra yayımlanmıştır.⁵⁷ Tarafımdan hazırlanan doktora tezinde eserin V.-VII. kitapları Türkçe'ye

⁵² Darko, bunlardan sade 8 tanesinin çok iyi durumda olduğunu tespit etmiştir. Bkz. *Chalkokondyles, (Darko), I, Praefatio*, s. 16–25; Moravcsik, *Byzantinoturcica I*, s. 394; Ioannes Karagianopoulos, *Πηγαί της Βυζαντινής Ιστορίας*, Θεσσαλονίκη 1970, s. 57–58; H. Wurm, "Der Codex Monacensis gr. 370A: ein Beitrag zur Überlieferungsgeschichte des Laonikos Chalkokondyles", *JÖB*, 44 (1994), s. 455–462; H. Wurm, "Die handschriftliche Überlieferung der *Αποδείξεις Ιστοριών* des Laonikos Chalkokondyles", *JÖB*, 45 (1995), s. 223–232.

⁵³ *Chalkokondyles, (Darko), I, Praefatio*, s. 5–15; Moravcsik, *Byzantinoturcica I*, s. 394; Karagianopoulos, *Πηγαί της Βυζαντινής Ιστορίας*, s. 400–401.

⁵⁴ Kroniğin Latince çevirisi dört kez yayınlandı: 1556 (Bazel), 1562 (Bazel), 1657 (Paris) ve 1578 (Frankfurt). Erken dönem çeviriler çevirmenlerin yorumlarını ve zeyiller içermektedir. Ayrıca bkz. Krumbacher, *Ιστορία της Βυζαντινής Λογοτεχνίας*, s. 615–616; Moravcsik, *Byzantinoturcica I*, s. 394.

⁵⁵ E. Ivanka - F. Grabler - G. Stökl, *Europa im XV. Jahrhundert von Byzantinern Gesehen*, Graz - Wien - Köln 1954, s. 13–97.

⁵⁶ Vasile Grecu, *Laonic Chalcocondil Expuneri Istorie*, Bucuresti 1958.

⁵⁷ Bkz. dipnot 3.

çevrilmiştir.⁵⁸ "Tarih"ın İstanbul'un fethiyle ilgili bölümünün İngilizce,⁵⁹ İtalyanca⁶⁰ ve Çağdaş Yunanca⁶¹ çevirileri vardır.

Prof. Kurat'a göre, "Chalkokondyles'in eseri uzun zamanlar garpta Osmanlılar hakkında yegâne mufassal kaynak mahiyetinde"⁶² olmuştur. 1560 yılında Venedik'te Francesco Sansovino tarafından yayınlanmış olan *Historia Universale dell'Origine et Imperio de Turchi*'ye kaynak teşkil etmiştir.⁶³ Theodoros Spandugino tarafından etraflı bir şekilde kullanılmıştır.⁶⁴ XVI. yüzyılda yazılmış *Anonim Grekçe Osmanlı Tarihi*'nin kaynakları arasında yer almaktadır.⁶⁵ Pseudo-Phrantzes tarafından kullanıldığı Loenertz tarafından tespit edilmiştir.⁶⁶ Chalkokondyles'in "Tarih"i halen Osmanlı tarihiyle ilgili çalışma yapan araştırmacılar tarafından kullanılmakta ve Türk tarihiyle ilgili Grekçe yazılmış en önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir.

⁵⁸ Bkz. dipnot 5.

⁵⁹ J. R. Melville Jones, *The Siege of Constantinople 1453: Seven Contemporary Accounts*, Amsterdam 1972, s. 42–55.

⁶⁰ Agostino Pertusi, *La Caduta di Constantinopoli l'eco nel mondo*, Milano/Verona 1976, s. 194–227.

⁶¹ Nicolaos Nicoloudis, *Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, Βυζαντίου Άλωσις (Αποδείξεις Ιστοριών)*, Η' 38OB [201P] - 403B [214P], Αθήνα 1997.

⁶² Kurat, "Bizans'ın Son Osmanlıların İlk Tarihçileri", s. 185–186.

⁶³ Elizabeth A. Zachariadou, *Το Χρονικόν των Τούρκων Σουλτάνων και το ιταλικό του πρότυπο*, Θεσσαλονίκη 1960, s. 22–26.

⁶⁴ Eserin yayını için bkz. yukarıda dipnot 9. İki kronik arasındaki benzerlikler Nicoloudis tarafından incelenmiştir. Bkz. Nicolaos Nicoloudis, "Επιδράσεις των "Αποδείξεων Ιστοριών" του Λαόνικου Χαλκοκονδύλη στο έργο του Θ. Σπαντούνη", *Acts of the XIVth Panhellenic Congress (28–30 May 1993)*, Thessalonike 1994, s. 135–142.

⁶⁵ Kronigin ilk yayını Zoras tarafından yapılmıştır. Bkz. G. Th. Zoras, *Χρονικόν Περί των Τούρκων Σουλτάνων*, Αθήνα 1958. Prof. Zachariadou kronigin orijinalinin İtalyanca olduğunu; 1573 yılından sonra kaleme alındığını ve Chalkokondyles'in kaynak olarak kullandığını tespit etmiştir. Bkz. Zachariadou, *Το Χρονικόν*, s. 17, 35–39, 58 ve 71. Anonim'in Türkçe çevirisi ve değerlendirmesi için bkz. Şerif Baştav, *16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi*, Ankara 1973.

⁶⁶ R. J. Loenertz, "Autour du Chronicon majus attribué á Georges Sphrantzès", *Miscelana G. Mercati*, III, Rome 1946, s. 288–296 ve 306–308.

Καυνακça

- Ancona'lı Cyriaco, *Cyriac of Ancona Later Travels*, ed. and trans. by Edward W. Bodnar with Clive Foss, London 2003.
- Baştav, Şerif, "Die türkische Quellen des Laonikos Chalkokondylas", *Acts of the XIth International Byzantine Congress*, Munich 1960, s. 35-42.
- , "Laonikos Halkondilas", *Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Anısına Armağan*, XXIII/1-2 (1985), s. 127-134.
- , *16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi*, Ankara 1973.
- Calosynas, Antonios, "Αντώνιον του Καλοσυνά ιατρού φυσικού προοίμιον και εις τόν βίον του Χαλκοδόλου", ed. Carl Hoph, *Chroniques Greco-Romanes*, Berlin 1873, s. 242-245.
- Cazacu, M., "Les parentes byzantines et Ottomanes de l' historien Laonikos Chalkokondyles (c. 1423-c.1470)", *Turcica*, 17 (1984), s. 95-114.
- Chalkokondyles, Laonikos, *Laonici Chalkokandylae, Historiarum Demonstrationes I-II*, ed. E. Darco, Budapestini 1922-1927.
- Darko, Eugenius, "Neue Beitrage zur Biographie des Laonikos Chalkokandyles", *BZ*, 27 (1927), s. 276-285.
- , "Zum Leben des Laonikos Chalkokandyles", *BZ*, 24 (1923-1924), s. 29-39.
- Delilbaşı, Melek, "Selanik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması", *Belleten*, LI/199 (1987), s. 75-106.
- , "Türk Tarihinin Bizans Kaynakları", *Cogito*, 17 (Kış 1999), s. 339-351.
- Geneakoplos, J. Deno, *Interaction of the "Sibling", Byzantine and Western Cultures in the Middle Ages and Italian Renaissance (330-1600)*, New Haven-London 1976.
- Greco, Vasile, *Laonic Chalcocondil Exponeri İstoricē*, Bucuresti 1958.
- Ivanka E. - F. Grabler - G. Stökl, *Europa im XV. Jahrhundert von Byzantinern Gesehen*, Graz - Wien - Köln 1954.
- Jones, J. R. Melville, *The Siege of Constantinople 1453: Seven Contemporary Accounts*, Amsterdam 1972.
- Kampouroglou, Demetrios Gr., *Οι Χαλκοκονδόλαι, Μονογραφία, Προλογικά Αλέξης Γ.Κ. Σαββίδης (Chalkokondyles'ler, Monografi, G.K. Savvides'in Kampouroglou'nun hayati ve neşriyatı hakkında bir önsözle birlikte tıpkıbasımı)*, Αθήνα 1996.
- Karagianopoulos, Ioannes, *Πηγαι της Βυζαντινής Ιστορίας, Θεσσαλονίκη* 1970.
- Kırlıdökme Mollaoglu, Ferhan, "Laonikos Chalkokondyles'in "Tarih"inde Sultan II. Murad Dönemi", *Türk Tarih Kurumu tarafından düzenlenen XV. Türk Tarih Uluslararası Kongresi'nde Sunulan Bildiri* (baskıda).
- , *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirilmesi (V.-VII. Bölümler)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.
- Krumbacher, Karl, *Ιστορία της Βυζαντινής Αγογεχνίας I (Bizans Edebiyatı Tarihi I)*, Almanca'dan Yunanca'ya çev. G. Sotirades, Αθήνα 1974.
- Kurat, Akdes Nimet, "Bizans'ın Son Osmanlıların İlk Tarihçileri", *Türkiyat Mecmuası*, III (1926-1935), s. 185-206.
- , *Die türkische Prosopografie bei Laonikos Chalkokondyles*, Hamburg 1933.
- Laiou, Aggelike, "From Roman to Helene", *The Byzantine Fellowship Lectures at Hellenic College*, 1 (1974), s. 13-28.
- Loenertz, R. J., "Autour du Chronicon majus attribué á Georges Sphrantzès", *Miscelana G. Mercati*, III, Rome 1946, s. 288-308.

- Markopoulos, A., "Das Bild des Anderen bei Laonikos Chalkokondyles und das Vorbild Herodot", *JÖB*, 20 (2000), s. 205-216.
- Miller, William, *The Latins in the Levant*, London 1908.
- , "The Last Athenian Historian: Laonikos Chalkokondyles", *JHS*, 42 (1922), s. 36-49.
- Moravcsik, Gyula, *Byzantinoturcica I, Die Byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvolker*, Berlin 1958.
- Nicol, Donald M., *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, çev. B. Umar, İstanbul 1999.
- Nicoloudis, Nicolaos, "Επιδόσεις των "Αποδείξεων Ιστοριών" του Λαόνικου Χαλκοκονδύλη στο έργο του Θ. Σπαντούνη", *Acts of the XIVth Panhellenic Congress (28-30 May 1993)*, Thessalonike 1994, s. 135-142.
- , *Laonikos Chalkokondyles, A Translation and Commentary of the "Demonstrationes of Histories" (Books I-III)*, Athens 1996.
- , *Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, Βυζαντίου Άλωσις (Αποδείξεις Ιστοριών, Η' 380B [201P] - 403B [214P])*, Αθήνα 1997.
- Pertusi, Agostino, *La Caduta di Constantinopoli l'eco nel mondo*, Milano/Verona 1976.
- Schreiner, Peter, *Die Byzantinschen Kleinchroniken I, Einleitung und Text*, Wien 1975; II, *Historischer Kommentar*, Wien 1977.
- Setton, Kenneth M., *The Papacy and Levant (1204-1571), vol. II, The Fifteenth Century*, Philadelphia 1978.
- Spandounes, Theodore, *On the Origin of the Ottoman Emperors*, trans. and ed. by Donald M. Nicol, Cambridge 1997.
- Spandugnino, Theodoro, *Patritio Constantinopolitano, de la origine deli Imperatori Ottomani, ordini de la corte, forma del guerreggiare loro, religione, rito, et custumi de la natione*, ed. Konstantinos Sathas, *Documents inédits relatifs a l'histoire Gréque au Moyen Age*, IX, Paris 1890.
- Sphrantzes, Georgios, *Georgii Sphrantzae Chronicon*, ed. Richardus Maisano, Romae 1990.
- Wurm H. - E. Gamillsceg, "Bemerkungen zu Laonikos Chalkokondyles", *JÖB*, 42 (1992), s. 213-219.
- Wurm, H., "Der Codex Monacensis gr. 370A: ein Beitrag zur Überlieferungsgeschichte des Laonikos Chalkokondyles", *JÖB*, 44 (1994), s. 455-462.
- , "Die handschriftliche Überlieferung der Αποδείξεις Ιστοριών des Laonikos Chalkokondyles", *JÖB*, 45 (1995), s. 223-232.
- Zachariadou, Elizabeth A., *Το Χρονικόν των Τούρκων Σουλτάνων καί το ιταλικό του πρότυπο*, Θεσσαλονίκη 1960.
- Zakythinos, Denis A., *Le Despotat grec de Morée Histoire Politique*, ed. Chryssa Maltézou, London 1975.
- Zoras, G. Th., *Χρονικόν Περὶ των Τούρκων Σουλτάνων*, Αθήνα 1958.

